

ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΟΙ ΔΟΚΙΜΑΣΙΕΣ ΤΟΥ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΡΑΤΩΝ ΑΠΟ ΤΟ 1815
ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1914

ΕΠΟ 10, ΓΕΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΤΡΙΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΘΟΔΩΡΗΣ ΣΟΛΛΑΤΟΣ
ΜΑΡΤΙΟΣ 2004

Περιεχόμενα

Πρόλογος.....	3
1. Το ευρωπαϊκό σύστημα κρατών μετά το 1815.....	4
2. Οι αδυναμίες και οι κρίσεις του ευρωπαϊκού συστήματος κρατών.....	6
2.1 Η κληρονομιά της Γαλλικής Επανάστασης.....	6
2.2 Η συντηρητική αντίδραση.....	6
2.3 Το Ανατολικό Ζήτημα.....	7
2.4 Η γέννηση του εθνικισμού.....	7
2.5 Οι επαναστάσεις.....	8
2.5.1 Οι επαναστάσεις του 1820.....	8
2.5.2 Οι επαναστάσεις του 1830.....	8
2.5.3 1848 - η «Άνοιξη των λαών».....	9
2.6 Ο Ναπολέων Γ' και ο Πόλεμος της Κριμαίας.....	10
2.7 Η ιταλική και η γερμανική ενοποίηση.....	10
2.8 1871-1890: Το διπλωματικό σύστημα του Βίσμαρκ.....	10
2.9 Η Ευρώπη των συνασπισμών.....	11
Επίλογος.....	13
Βιβλιογραφία.....	14

Εκφώνηση εργασίας:

Ποιά ήταν τα βασικά χαρακτηριστικά του ευρωπαϊκού συστήματος κρατών από το τέλος των ναπολεόντειων πολέμων μέχρι την έκρηξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου;

Πώς δοκιμάζεται η ικανότητα του συστήματος να αντιμετωπίζει κρίσεις και να διασφαλίζει την ειρήνη και την σταθερότητα στην Ευρώπη;

(1500-2000 λέξεις)

Πρόλογος

Το παρακάτω κείμενο εξετάζει τα χαρακτηριστικά του ευρωπαϊκού συστήματος κρατών κατά την περίοδο 1815 έως 1914, καθώς και την ικανότητά του να αντιμετωπίζει τις κρίσεις που απειλούν την σταθερότητα και την ειρήνη.

Στο πρώτο μέρος γίνεται μια σκιαγράφηση των χαρακτηριστικών του συστήματος αμέσως μετά το Συνέδριο της Βιέννης του 1815. Στο δεύτερο μέρος εξετάζονται οι αδυναμίες του συστήματος και περιγράφονται οι διάφορες κρίσεις και δοκιμασίες που αντιμετωπίζει. Παράλληλα, καθώς επιμέρους στοιχεία και χαρακτηριστικά του συστήματος αλλάζουν, γίνεται προσπάθεια να εντοπιστούν και να περιγραφούν αυτές οι αλλαγές σε συνδυασμό με την επίδρασή τους στην σταθερότητα του συστήματος.

1. Το ευρωπαϊκό σύστημα κρατών μετά το 1815

Η Γαλλική επανάσταση και στη συνέχεια η αυτοκρατορία του Ναπολέοντα επέφεραν μεγάλες αλλαγές στην Ευρώπη. Τα σύνορα είχαν αλλάξει, οι κοινωνικές και πολιτικές δομές είχαν αλλάξει, ο τρόπος σκέψης των Ευρωπαίων είχε αλλάξει. Τον Σεπτέμβριο του 1814 συνέρχεται το Συνέδριο της Βιέννης για να συντονίσει τη «νέα τάξη», που έρχεται να αντικαταστήσει εκείνη που επέβαλε η Γαλλική Επανάσταση¹.

Στο Συνέδριο της Βιέννης εκπροσωπήθηκαν όλες οι χώρες της Ευρώπης, τόσο οι ανεξάρτητες όσο και αυτές που έχασαν την ανεξαρτησία τους κατά την διάρκεια του πολέμου. Πρωταγωνιστικό ρόλο έχουν όμως οι «Μεγάλες Δυνάμεις», όρος που καθιερώθηκε σε αυτό το συνέδριο².

Οι Μεγάλες Δυνάμεις ήταν οι νικητές του Ναπολέοντα: Αγγλία, Ρωσία, Αυστρία, Πρωσία. Αυτές ευνοήθηκαν από το συνέδριο, έστω και αν αναγκάστηκαν να παραδεχτούν ότι μια παλινόρθωση του Παλαιού Καθεστώτος στην αρχική του μορφή δεν ήταν δυνατή. Έτσι, αποδέχτηκαν σιωπηρά τις μεγάλες επαναστατικές κατακτήσεις και φρόντισαν να εγκαθιδρύσουν μια νέα ισορροπία δυνάμεων, η οποία αποτέλεσε τη βάση μιας μακρόχρονης ειρήνης³. Στην ομάδα των μεγάλων δυνάμεων που στήριζαν το νέο σύστημα κρατών, συμπεριλαμβάνονταν και η ηττημένη του πολέμου, η Γαλλία: *...οι νικητές του Ναπολέοντα είχαν αρκετό πολιτικό νου, ώστε να συμπεριλάβουν και την ηττημένη Γαλλία στο νέο σύστημα κρατών*, αναφέρει ο Στεφανίδης⁴. Ιδιαίτερα μετά την ανατροπή των Βουρβόνων και την άνοδο στην εξουσία του Λουδοβίκου Φιλίππου το 1830, η Γαλλία αποκτά και πάλι τη θέση που ταιριάζει στα πληθυσμιακά, εδαφικά και πολιτικά χαρακτηριστικά της⁵.

Το σύστημα κρατών που διαμορφώθηκε στο Συνέδριο της Βιέννης χρειάστηκε να προσαρμοστεί στις ιστορικές αλλαγές που θα ακολουθούσαν. Παρ' όλα αυτά, τα βασικά του χαρακτηριστικά παρέμειναν αναλλοίωτα μέχρι το 1914. Οι βασικές του αρχές ορίζονταν από τη σύμπτωση συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων: σταθερότητα της πολιτικής και κοινωνικής τάξης και ισορροπία δυνάμεων. Η λειτουργία του βασίστηκε σε έναν μηχανισμό που ο Στεφανίδης αναφέρει ως «διπλωματία των διασκέψεων»: διασκέψεις πρεσβευτών με αντικείμενο την αντιμετώπιση περιφερειακών κρίσεων και, όταν χρειαζόταν, συνέδρια σε ανώτατο επίπεδο όπως τα συνέδρια ειρήνης στο Παρίσι (1856) και το Βερολίνο (1878)⁶. Αυτός ο μηχανισμός αποτελεί αποτέλεσμα της απόφασης που λήφθηκε με την ευκαιρία της υπογραφής της Τετραπλής Συμμαχίας⁷ με στόχο τον

1 Bernstein Serge, Milza Pierre: *Ιστορία της Ευρώπης - Η Ευρωπαϊκή Συμφωνία και η Ευρώπη των Εθνών, 1815-1919*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σ. 18-19

2 Ι. Σ. Κολλιόπουλος: *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945 Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 80

3 Dan Berindei: *Προς μια Ευρωπαϊκή Νέα Τάξη*, από το Ελένη Αρβελέρ, Maurice Aymard (επιμ.), *Οι Ευρωπαίοι, Νεότερη και σύγχρονη εποχή*, (τόμος Β'), εκδόσεις Σαββάλας, 2003, σ. 224

4 Γιάννης Δ. Στεφανίδης: *Ο τελευταίος ευρωπαϊκός αιώνας: Διπλωματία και πολιτική των Δυνάμεων*, Εκδόσεις Προσκήνιο, Αθήνα 1997, σ. 41

5 Berindei, σ. 227

6 Στεφανίδης, σ. 41-43

7 Η Τετραπλή Συμμαχία είναι μια συνθήκη που υπογράφηκε στις 20 Νοεμβρίου 1815 και στρέφεται εναντίον της Γαλλίας, λόγω της αμφισβητήσιμης σταθερότητας του καθεστώτος των Βουρβόνων. Το

συντονισμό των προσπαθειών των νικητών για τη διατήρηση του status quo⁸. Αποτέλεσε ουσιαστικά έναν θεσμό που αναφέρεται ως Ευρωπαϊκή Συμφωνία (Concert of Europe) και είχε ως στόχο να μην επιτρέψει σημαντικές αλλαγές στην πολιτική και εδαφική τάξη στην Ευρώπη, τουλάχιστον όχι χωρίς την συγκατάθεση όλων των εμπλεκόμενων μερών⁹.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό του ευρωπαϊκού συστήματος κρατών ήταν η αποφυγή της βίας. Τα ευρωπαϊκά κράτη αντιμετώπιζαν τον πόλεμο ως έσχατη λύση για τη διατήρηση της ισορροπίας δυνάμεων. Το αποτέλεσμα ήταν τα κράτη να επιδεικνύουν μια αξιοσημείωτη αυτοσυγκράτηση και, παρ' όλο που υπήρχαν συγκρούσεις, αυτές ήταν περιορισμένες χρονικά και από άποψη μεγέθους¹⁰.

Ας σημειωθεί εδώ και η ανάδειξη της Βρετανίας σε ηγεμονική παγκόσμια δύναμη μετά την ήττα του Ναπολέοντα και το τέλος της Γαλλίας ως ηγεμονικής δύναμης. Ο Τσακαλογιάννης αναδεικνύει αυτό το γεγονός ως σημαντικότερο παράγοντα για τη διατήρηση της ειρήνης για έναν αιώνα απ' ό,τι τα αποτελέσματα του Συνεδρίου της Βιέννης¹¹. Αυτό θα μπορούσε να εξηγηθεί αν λάβουμε υπ' όψη μας το γεγονός ότι η Βρετανία κυριαρχούσε κυρίως στον οικονομικό τομέα και ταυτόχρονα βασιζόταν στην οικονομία και το εμπόριο για τη διατήρηση της θέσης της. Συνεπώς η σταθερότητα και η ειρήνη εξυπηρετεί τα συμφέροντά της και η διατήρηση της ισορροπίας αποτελεί προφανή στόχο.

1818 η Γαλλία ενσωματώνεται στην Τετραπλή Συμμαχία μια και, τουλάχιστον επισήμως, η επιφυλακτικότητα των υπολοίπων δυνάμεων εξαφανίζεται.

8 Bernstein-Milza, σ. 25-26

9 Στεφανίδης, σ. 42

10 Στεφανίδης, σ. 43

11 Πάνος Τσακαλογιάννης: *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία: Από τη Βασίλισσα στο τείχος του Βερολίνου, 1789-1989*, τόμος Α', Εκδόσεις της Εστίας, Αθήνα 2000, σ. 102

2. Οι αδυναμίες και οι κρίσεις του ευρωπαϊκού συστήματος κρατών.

Η σχετική ειρήνη και σταθερότητα που επικράτησε το διάστημα 1815-1914 μπορεί να αποδοθεί στην επιτυχία του συστήματος που εγκαθιδρύθηκε στο Συνέδριο της Βιέννης. Παρ' όλα αυτά, το σύστημα εμπεριείχε από την αρχή εγγενείς αδυναμίες που σε συνδυασμό με την ιστορική εξέλιξη και τους μετασχηματισμούς που αυτή επέφερε, το έθεσαν σε δοκιμασία και οδήγησαν στην τελική του κατάρρευση και στην έκρηξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

2.1 Η κληρονομιά της Γαλλικής Επανάστασης.

Το 1815 η Επανάσταση, η Πρώτη Δημοκρατία και η Αυτοκρατορία ήταν παρελθόν. Οι ουσιαστικές ιδέες και αξίες όμως που προέκυψαν διατηρήθηκαν και μετά την ήττα. Η ισότητα των πολιτών, η θρησκευτική ελευθερία, οι αγροτικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις ήταν αλλαγές που δεν μπορούσαν εύκολα να ανατραπούν¹². Παράλληλα, η ιδέα της αυτοδιάθεσης των λαών χρησιμοποιήθηκε ακόμα και από τους ηγεμόνες του Παλαιού Καθεστώτος ενάντια στη «γαλλική τυραννία¹³». Έτσι, ενώ στο παρελθόν ο πόλεμος και η ειρήνη ήταν αποκλειστικά θέμα των απολυταρχικών μοναρχών, μετά τους «εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες» ενάντια στον Ναπολέοντα, η εθνική συνείδηση αναδύεται πιο ισχυρή στα περισσότερα κράτη της Ευρώπης¹⁴.

2.2 Η συντηρητική αντίδραση.

Ήταν φανερό στους πολιτικούς της εποχής ότι μια νέα επανάσταση θα σήμαινε την καταστροφή των παλαιών καθεστώτων. Τη ψυχολογία των νικητών του 1815 περιγράφει σύντομα και εύστοχα ο Ε. J. Hobsbawm: *Οι βασιλείς και οι πολιτικοί δεν ήταν πιο σοφοί ούτε πιο ειρηνόφιλοι από πριν. Αναμφίβολα όμως, ήταν πιο φοβισμένοι¹⁵*. Αυτός ο φόβος οδήγησε στο πρώτο ρήγμα ανάμεσα στους νικητές. Τα τρία απολυταρχικά καθεστώτα (Αυστρία, Ρωσία, Πρωσία) έβλεπαν στην Ευρωπαϊκή Συμφωνία το μέσον για την επιβολή ενός αυστηρού συντηρητισμού με στόχο την καταστολή κάθε κινήματος που θα έθετε σε κίνδυνο το καθεστώς. Αντίθετα, η Βρετανία είχε σαν στόχο τη διατήρηση της υφιστάμενης ισορροπίας δυνάμεων. Έτσι, η σύναψη της Ιεράς Συμμαχίας, «ένα δημιούργημα εξιδανικευμένου μυστικισμού και ανοησίας» σύμφωνα με τον Άγγλο υπουργό εξωτερικών Κάσλρη, οδηγεί στην αποξένωση της Βρετανίας από τους συμμάχους της¹⁶. Συνεπώς, από την αρχή οι νικητές του πολέμου, είτε από φόβο είτε από μίσος για τις καινούριες ιδέες, επιλέγουν να αντιταχθούν στις ελπίδες που είχε δημιουργήσει η Γαλλική Επανάσταση στους λαούς χρησιμοποιώντας μια πολιτική ισχύος¹⁷.

12 Berindei, σ. 223

13 Κώστας Ράπτης: *Γενική Ιστορία της Ευρώπης*, Β' τόμος, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα 1999, σ. 47

14 Τσακαλογιάννης, σ. 96

15 Ε. J. Hobsbawm: *Η εποχή των επαναστάσεων 1789-1848*, Εκδόσεις Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2000, σ. 147

16 Τσακαλογιάννης, σ. 93-94

17 Bernstein-Milza, σ. 23

2.3 Το Ανατολικό Ζήτημα

Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είναι ένα ακόμα θέμα που δημιουργεί τριγμούς στις σχέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων. Το «Ανατολικό Ζήτημα», η διανομή δηλαδή των εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είχε αποτελέσει πρόβλημα στις σχέσεις του Ναπολέοντα με τον τσάρο Αλέξανδρο Α'. Μετά το 1815, οι βλέψεις του τσάρου για έξοδο προς την Μεσόγειο μέσω των στενών του Βοσπόρου και των Δαρδανελλίων προκαλούν τριβές με τη Βρετανία, η άρνηση της οποίας για έξοδο των Ρώσων στη Μεσόγειο αποτελεί δόγμα της εξωτερικής της πολιτικής. Για να δικαιολογήσει μάλιστα το ενδιαφέρον του, παρουσιάζεται ως προστάτης των ορθόδοξων χριστιανών των Βαλκανίων¹⁸.

2.4 Η γέννηση του εθνικισμού.

Μετά το 1815 στην Ευρώπη εμφανίζεται ένα κίνημα που έχει ως στόχο την εφαρμογή της αρχής των εθνικοτήτων που στηρίζεται στη θεωρία ότι κράτος και έθνος πρέπει να συμπίπτουν. Οι συνθήκες του 1815 δεν έλαβαν καθόλου υπ' όψη τους τις εθνότητες και έτσι μετά το Συνέδριο της Βιέννης πολλά έθνη είτε βρίσκονται διαχωρισμένα σε περισσότερα του ενός κράτη, είτε αποτελούν μέρη πολυεθνικών κρατών.

Η Γαλλική Επανάσταση αποτελεί πηγή έμπνευσης των εθνικών κινήματων με δύο τρόπους: Αρχικά, με τη διάδοση της ιδέας της «αυτοδιάθεσης των λαών». Αργότερα, κατά τη ναπολεόντεια περίοδο, με την αντίδραση των λαών στην γαλλική κυριαρχία.

Παράλληλα, στη Γερμανία αναπτύσσεται μια εθνική αντίληψη πολύ διαφορετική, που έχει τις ρίζες της στην αντίθεση προς τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης, όπως αυτή εκφράζεται μέσω μιας επιστροφής στην παράδοση και στο παρελθόν της γερμανικής κοινότητας¹⁹.

Αυτό το ζύπνημα του εθνικού συναισθήματος, θα αποτελέσει πηγή προβλημάτων για την ευρωπαϊκή τάξη πραγμάτων του Συνεδρίου της Βιέννης από τα πρώτα κιόλας χρόνια μέχρι το τέλος της περιόδου αυτής.

18 Bernstein-Milza, σ. 32-33

19 Bernstein-Milza, σ. 30-31

2.5 Οι επαναστάσεις.

Κατά την περίοδο 1820-1848 το ευρωπαϊκό σύστημα κρατών δοκιμάζεται από ένα κύμα επαναστάσεων. Εντοπισμένες ή εξαπλωμένες σε όλη την Ευρώπη, επιτυχημένες ή αποτυχημένες, προκαλούμενες από διάφορα αίτια, οι επαναστάσεις δοκιμάζουν με διάφορους τρόπους τις αντοχές του συστήματος. Προκαλούν δε αλλαγές τόσο στο εσωτερικό των κρατών που εκδηλώνονται, όσο και στις σχέσεις μεταξύ των κυρίαρχων δυνάμεων, ακυρώνοντας και επαναπροσδιορίζοντας τα χαρακτηριστικά και τους όρους του συστήματος κρατών.

2.5.1 Οι επαναστάσεις του 1820.

Από τις επαναστάσεις αυτής της δεκαετίας, η πιο σημαντική σε σχέση με το ευρωπαϊκό σύστημα κρατών ήταν αυτή της Ελλάδας. Οι ιμπεριαλιστικές βλέψεις της Ρωσίας (με πρόφαση την προστασία ενός ομόδοξου λαού απέναντι στους αλλόθρησκους Τούρκους), είχαν ένα αποτέλεσμα που αντιτίθεται στο πνεύμα του Συνεδρίου της Βιέννης: τρεις μεγάλες δυνάμεις να υποστηρίζουν ένα επαναστατημένο έθνος ενάντια σε έναν απολυταρχικό μονάρχη. Η πρώτη αμφισβήτηση της λογικής της Ιεράς Συμμαχίας ήταν γεγονός²⁰.

2.5.2 Οι επαναστάσεις του 1830

Οι επαναστάσεις αυτής της περιόδου (με πιο σημαντικές αυτές της Γαλλίας, του Βελγίου και της Πολωνίας), δίνουν ακόμα ένα χτύπημα στην τάξη που είχαν επιβάλλει οι νικητές του Ναπολέοντα. Οι δυνάμεις που είχαν τεθεί σε κίνηση από τη Γαλλική Επανάσταση δοκιμάζουν σοβαρά τις αντοχές του συστήματος, καθώς οι επαναστάσεις εξαπλώνονται στην Ευρώπη. Σηματοδοτούν ακόμα δύο σημαντικά στοιχεία: την αλλαγή στον ταξικό χάρτη της Ευρώπης και την εξαπλώση των εθνικιστικών κινημάτων. Η αριστοκρατική τάξη παύει να είναι η άρχουσα τάξη και τη θέση της παίρνει η μεγαλοαστική τάξη. Παράλληλα, ως συνέπεια των αλλαγών που έφερε η βιομηχανική επανάσταση, εμφανίζεται ως συνειδητοποιημένη και ανεξάρτητη τάξη η εργατική τάξη. Έτσι, παρ' όλο που σε ένα μέρος της Ευρώπης (Γερμανία, Πολωνία, Ιταλία) η αντίδραση υπερισχύει, δεκαπέντε χρόνια μετά το Συνέδριο της Βιέννης οι φιλελεύθερες ιδέες και τα εθνικά κινήματα έχουν επιφέρει αρκετές αλλαγές ώστε να μπορεί κανείς να πει ότι η Ευρώπη της Ιεράς Συμμαχίας δεν υφίσταται πλέον²¹. Η επικράτηση φιλελεύθερων ιδεών σε μια από τις μεγάλες δυνάμεις, την Γαλλία και η άνοδος της αστικής τάξης στις δυτικές βιομηχανοποιημένες χώρες, δείχνουν ότι αυτό που φοβόντουσαν οι υπέρμαχοι της παραδοσιακής τάξης πραγμάτων έχει ήδη αρχίσει να συμβαίνει²².

20 Bernstein-Milza, σ. 32-37

21 Άποψη που αναφέρεται από τους Bernstein-Milza (Bernstein-Milza, σ. 47), αν και είναι δύσκολο να προσδιοριστεί επακριβώς η «ήττα» του πνεύματος της Ιεράς Συμμαχίας. Ο Berindei για παράδειγμα τη συνδέει με τις επαναστάσεις του 1848 (Berindei, 228).

22 Bernstein-Milza, σ. 32-37

2.5.3 1848 - η «Άνοιξη των λαών».

Το 1848 το γεγονός ότι οι φιλοδοξίες των συντηρητικών δυνάμεων του Συνεδρίου της Βιέννης είναι καταδικασμένες, γίνεται ξανά φανερό με πολύ πιο βίαιο και εκτεταμένο τρόπο απ' ό,τι το 1830. Ένα κύμα επαναστάσεων με ποικιλόμορφα και σύνθετα αίτια σαρώνει την Ευρώπη. Οι ταξικές αντιπαραθέσεις παίζουν σημαντικό ρόλο, καθώς η αστική τάξη έχει τα προηγούμενα χρόνια ενδυναμώσει την θέση της και διεκδικεί μέρος της εξουσίας από την αριστοκρατική τάξη, ενώ και η εργατική τάξη εμφανίζεται πλέον πιο συγκροτημένη και συνειδητοποιημένη. Από ταξικής απόψεως, οι επαναστάσεις του 1848 μπορούν να περιγραφούν σαν *μια τριγωνική αναμέτρηση μεταξύ αυτών των τριών τάξεων*, όπως παραστατικότερα αναφέρει ο Τσακαλογιάννης²³. Παράλληλα, η ανάπτυξη της εκπαίδευσης αυξάνει τον αριθμό των σπουδαστών και φοιτητών, κοινωνικών στρωμάτων που είναι ευαίσθητα στα εθνικά ζητήματα. Έτσι, σε συνδυασμό με μια οικονομική κρίση, οι αιτίες που έχουν ήδη δημιουργήσει τριγμούς στο σύστημα κρατών προκαλούν τις επαναστάσεις που ο Berindei χαρακτηρίζει ως το μείζον γεγονός του 19^{ου} αιώνα²⁴.

Παρ' όλο που τελικά όλα τα επαναστατικά κινήματα του 1848 απέτυχαν, δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία για τον καταλυτικό ρόλο που έπαιξαν στις μετέπειτα εξελίξεις. Παρά τη νίκη τους, οι συντηρητικές δυνάμεις αναγκάζονται να αποδεχτούν μια σχετική φιλελευθεροποίηση²⁵. Παράλληλα, το 1848 σηματοδοτεί μια έξαρση των εθνικών κινήματων σε όλη την Ευρώπη, με το αίτημα της εθνικής αυτοδιάθεσης να τίθεται σε πανευρωπαϊκή κλίμακα²⁶. Οι αρχές δε του Συνεδρίου της Βιέννης έχουν ήδη αρχίσει να αμφισβητούνται. Η πτώση του Μέττερνιχ συμβολίζει κατά τον Κολλιόπουλο τον κλονισμό των αρχών της παραδοσιακής διπλωματίας και την είσοδο στην εποχή των αδίστακτων πολιτικών ανδρών, όπου η αυτοσυγκράτηση και η συνδιαλλαγή δίνουν τη θέση τους στη χρήση βίας και κάθε μέσου που θα μπορούσε να εξυπηρετήσει τους στόχους ενός κράτους²⁷.

23 Τσακαλογιάννης, σ. 152

24 Berindei, σ. 228

25 Berindei, σ. 228

26 Ράπτης, σ. 64

27 Κολλιόπουλος, σ. 194

2.6 Ο Ναπολέων Γ' και ο Πόλεμος της Κριμαίας.

Ο Ναπολέων Γ', πρόεδρος της Γαλλίας από το 1848, ουσιαστικός ηγεμόνας από το 1851 και αυτοκράτορας από το 1852, θα ασκήσει μια εξωτερική πολιτική με στόχο την καταστροφή των συνθηκών του 1815. Ο Ναπολέων Γ' πίστευε στην αρχή της εθνικής αυτοδιάθεσης και σε μια ευρωπαϊκή ισορροπία που θα επέτρεπε την ειρηνική επίλυση των προβλημάτων ανάμεσα στους λαούς. Ο Πόλεμος της Κριμαίας, μια κρίση του Ανατολικού Ζητήματος, δίνει στον Ναπολέοντα την ευκαιρία που ζητάει. Ενισχύει σημαντικά το γόητρο της Γαλλίας και του επιτρέπει να περιορίσει την επιρροή μιας από τις απολυταρχικές δυνάμεις. Μετά την πτώση της Σεβαστουπόλεως, η Αυστρία ξεχνάει τη βοήθεια που της είχε προσφέρει η Ρωσία κατά την ουγγρική επανάσταση και συμμαχεί με τους εχθρούς της. Εφαρμόζοντας τις ιδέες του, ο Ναπολέων συγκαλεί το 1856 το συνέδριο των Παρισίων, το οποίο ουσιαστικά θέτει τέλος στο καθεστώς του Συνεδρίου της Βιέννης. Ο Ναπολέων έχει καταφέρει να διαρρήξει το μέτωπο των απολυταρχικών δυνάμεων, προωθώντας παράλληλα την ιδέα της αρχής των εθνικοτήτων σε ευρωπαϊκή κλίμακα²⁸.

2.7 Η ιταλική και η γερμανική ενοποίηση.

Μέχρι το 1871, δύο νέα μεγάλα εθνικά κράτη έχουν δημιουργηθεί στην Ευρώπη: η Ιταλία και η Γερμανία. Και αν η ιταλική ενοποίηση δεν προκάλεσε κραδασμούς στην υπόλοιπη Ευρώπη²⁹, η εμφάνιση της Γερμανίας προκάλεσε την μετατόπιση του κέντρου βάρους του ευρωπαϊκού συστήματος κρατών προς την μεριά της³⁰.

Το 1871, σχεδόν τίποτα δεν απομένει από το σύστημα κρατών του Συνεδρίου της Βιέννης. Η εμφάνιση της Γερμανίας αλλάζοντας τους συσχετισμούς δυνάμεων δημιουργεί νέους ανταγωνισμούς. Η ήττα της Γαλλίας το 1870 και η κατοχή της Αλσατίας-Λοραίνης από τους Γερμανούς συντηρεί τον γαλλογερμανικό ανταγωνισμό. Παράλληλα, η εξώθηση της Αυστρίας προς τον βαλκανικό χώρο (μετά τον αποκλεισμό της από την Γερμανία), τη φέρνει αντιμέτωπη με τη Ρωσία η οποία δεν έχει εγκαταλείψει τις βλέψεις της στα Βαλκάνια και τη φιλοδοξία της για έξοδο στην Μεσόγειο³¹.

Το εθνικό κίνημα που ένωσε τη Γερμανία διαφέρει από τον «αγνό» εθνικισμό του πρώτου μισού του αιώνα. Η αντίληψη του έθνους θεμελιώνεται περισσότερο στη δύναμη παρά στη λαϊκή συναίνεση. Η ενοποίηση της Γερμανίας σηματοδοτεί την έλευση στην Ευρώπη ενός απόλυτου και κατακτητικού εθνικισμού που θα εντείνει την αντιπαράθεση μεταξύ των λαών της ηπείρου³².

2.8 1871-1890: Το διπλωματικό σύστημα του Βίσμαρκ.

Μετά την ενοποίηση, η Γερμανία τοποθετείται πλέον στο κέντρο των ευρωπαϊκών

28 Bernstein-Milza, σ. 108-114, Ράπτης σ. 53-54

29 Τσακαλογιάννης, σ. 271

30 Στεφανίδης, σ. 45

31 Bernstein-Milza, σ. 148-150

32 Bernstein-Milza, σ. 141

εξελιξεν. Οι στόχοι του Βίσμαρκ που με τους έξυπνους χειρισμούς του οδήγησε την γερμανική ενοποίηση έχουν επιτευχθεί: η Γερμανία είναι πλέον η μεγαλύτερη δύναμη στην ηπειρωτική Ευρώπη³³. Ο Βίσμαρκ θα θέσει ως βασικό στοιχείο της πολιτικής του τη διατήρηση των κεκτημένων και του status quo, προετοιμαζόμενος για την αναπόφευκτη όπως πιστεύει σύγκρουση με τη Γαλλία που ποτέ δεν αποδέχτηκε την ήττα του 1871³⁴. Όσο για την Αγγλία, την μέχρι τότε μεγαλύτερη δύναμη της Ευρώπης, η απασχόλησή της με την παγίωση μιας τεράστιας αποικιακής αυτοκρατορίας την είχε οδηγήσει σε μια στάση «λαμπρής απομόνωσης³⁵». Έτσι, παρ' όλο που ήταν ζήτημα χρόνου η διεκδίκηση της ηγεμονικής της θέσης από τη Γερμανία, η στάση του Βίσμαρκ σύμφωνα με τον Τσακαλογιάννη είχε σαν στόχο την επίτευξη αυτής της ηγεμονίας με ειρηνικά μέσα³⁶.

Μέσα από δεξιοτεχνικούς διπλωματικούς χειρισμούς, ο Βίσμαρκ λειτουργεί ως σταθεροποιητικός παράγοντας στην Ευρώπη και η λειτουργία της μυστικής διπλωματίας και των συμμαχιών θυμίζει έντονα τα βασικά χαρακτηριστικά του συστήματος του 1815³⁷. Παρ' όλα αυτά, η πολιτική του Βίσμαρκ πάσχει από μια βασική αδυναμία: βασιζεται εξ' ολοκλήρου στο πρόσωπο του καγκελάριου και θα καταρρεύσει αμέσως μετά την αποχώρησή του το 1890³⁸.

2.9 Η Ευρώπη των συνασπισμών

Μετά την αποχώρηση του Βίσμαρκ, το ευρωπαϊκό σύστημα κρατών θα υποστεί μια δοκιμασία η οποία θα οδηγήσει στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η *ασυνάρτητη πολιτική σπασμοδικών κινήσεων και διαταγμών*³⁹ που ακολουθεί ο αυτοκράτορας Γουλιέλμος Β', επιτρέπει στη Γαλλία να βγει από τη διπλωματική απομόνωση που την είχε θέσει η πολιτική του Βίσμαρκ. Παράλληλα, η σωβινιστική στάση του προκαλεί μια όξυνση του εθνικισμού σε άλλες χώρες⁴⁰.

Η βελτίωση της διπλωματικής θέσης της Γαλλίας μετά το 1890 οδηγεί σε αυτό που φοβόταν ο Βίσμαρκ: μια συμμαχία Ρωσίας-Γαλλίας. Η Γαλλία συνεχίζει να υφάινει ένα δίκτυο συμμαχιών, όχι τόσο με την έννοια των στρατιωτικών συμμαχιών όσο με την έννοια της εξάλειψης τριβών. Μέχρι το 1902, οι σχέσεις της με την Ιταλία (η οποία ανήκει στην Τριπλή συμμαχία της Γερμανίας και της Αυστροουγγαρίας) έχουν ομαλοποιηθεί. Ακόμα πιο σημαντική, η συνθήκη του 1904 που θέτει τέρμα στη γαλλοβρετανική αποικιακή διένεξη διαμορφώνει μια νέα διπλωματική κατάσταση στην Ευρώπη. Μέχρι το 1907, η διαμόρφωση της «Τριπλής Συνεννόησης» διαιρεί την Ευρώπη σε δύο μέτωπα, με την προβληματική πλέον «Τριπλή Συμμαχία»⁴¹.

33 Gilbert Trausch: *Από την Ισορροπία Δυνάμεων στην Ισορροπία των Μπλοκ*, από το Ελένη Αρβελέρ, Maurice Aymard (επιμ.), *Οι Ευρωπαίοι, Νεότερη και σύγχρονη εποχή*, (τόμος Β'), Εκδόσεις Σαββάλας, 2003, σ. 275

34 Bernstein-Milza, σ. 150-151

35 Στεφανίδης, σ. 54

36 Τσακαλογιάννης, σ. 346-348

37 Τσακαλογιάννης, σ. 344

38 Trausch, σ. 276

39 Bernstein-Milza, σ. 247

40 Bernstein-Milza, σ. 249

41 Bernstein-Milza, σ. 249-262

Από την ευρωπαϊκή λοιπόν ισορροπία δυνάμεων που κυριάρχησε στο ευρωπαϊκό σύστημα κρατών μετά το Συνέδριο της Βιέννης και βασιζόταν σε τέσσερις ή πέντε μεγάλες δυνάμεις, η Ευρώπη βρίσκεται μέσα σε λιγότερο από μια εικοσαετία από την πτώση του Βίσμαρκ χωρισμένη σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα. Με δεδομένη την έξαρση του πατριωτισμού και εθνικισμού σχεδόν σε όλες τις χώρες της Ευρώπης, αρκεί μια τοπική σύγκρουση για να οδηγήσει σε γενικευμένη σύγκρουση. Η τεταμένη μετά τους δύο Βαλκανικούς πολέμους κατάσταση στα Βαλκάνια, σημείο τριβής των δύο συνασπισμών, θα δώσει την αφορμή για το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου⁴².

42 Trausch, σ. 282-289

Επίλογος

Το ευρωπαϊκό σύστημα κρατών από το 1815 έως το 1914 χαρακτηρίζεται από μια συνεχή προσπάθεια για διατήρηση του status quo από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Χαρακτηρίζεται επίσης από συνεχείς αλλαγές, τόσο σε αυτό το status quo που σηματοδοτούν την αποτυχία των προσπαθειών αυτών, όσο και από κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές και ανακατατάξεις τόσο ισχυρές που αποκλείουν και ματαιώνουν κάθε τέτοια προσπάθεια. Ο Τσακαλογιάννης κάνει δύο επισημάνσεις που συνοψίζουν με εύστοχο τρόπο τα παραπάνω: ως συμπέρασμα από τον γαλλοπρωσικό πόλεμο, διαπιστώνει ότι *οποιοδήποτε σύστημα ασφαλείας που αποσκοπεί στη διαίωνιση του status quo είναι καταδικασμένο*⁴³, ακριβώς εξαιτίας των ανακατατάξεων και των αλλαγών στην πορεία της ιστορίας. Διαπιστώνει ακόμα ότι το πρόβλημα με τις ιθύνουσες τάξεις στην Ευρώπη στα τέλη του 19ου αιώνα (και κατά την γνώμη μου και σε όλη την περίοδο που εξετάζουμε), *ήταν ο εφησυχασμός και η εντόπωση ότι τα νέα προβλήματα που είχαν ανακύψει [...] θα μπορούσαν να αντιμετωπισθούν με αντιλήψεις που είχαν διαμορφωθεί μισό αιώνα νωρίτερα*⁴⁴. Τα λάθη και οι προσπάθειες προς την αντίθετη κατεύθυνση όμως, δεν μπόρεσαν να σταματήσουν την πορεία της ηπείρου προς αυτό που μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο θα χαρακτηριστεί ως η «Ευρώπη των Εθνών».

43 Τσακαλογιάννης, σ. 329

44 Τσακαλογιάννης, σ. 360

Βιβλιογραφία

1. Bernstein Serge, Milza Pierre: *Ιστορία της Ευρώπης – Η Ευρωπαϊκή Συμφωνία και η Ευρώπη των Εθνών 1815-1919*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997
2. Κώστας Ράπτης: *Γενική Ιστορία της Ευρώπης*, Β' τόμος, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα 1999
3. Ι. Σ. Κολλιόπουλος: *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945 Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2001
4. Dan Berindei: *Προς μια Ευρωπαϊκή Νέα Τάξη*, από το Ελένη Αρβελέρ, Maurice Aymard (επιμ.), *Οι Ευρωπαίοι, Νεότερη και σύγχρονη εποχή*, (τόμος Β'), Εκδόσεις Σαββάλας, 2003
5. Γιάννης Δ. Στεφανίδης: *Ο τελευταίος ευρωπαϊκός αιώνας: Διπλωματία και πολιτική των Δυνάμεων*, Εκδόσεις Προσκήνιο, Αθήνα 1997
6. Πάνος Τσακαλογιάννης: *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία: Από τη Βασίλισσα στο τείχος του Βερολίνου, 1789-1989*, τόμος Α', Εκδόσεις της Εστίας, Αθήνα 2000
7. E. J. Hobsbawm: *Η εποχή των επαναστάσεων 1789-1848*, Εκδόσεις Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2000
8. Gilbert Trausch: *Από την Ισορροπία Δυνάμεων στην Ισορροπία των Μπλοκ*, από το Ελένη Αρβελέρ, Maurice Aymard (επιμ.), *Οι Ευρωπαίοι, Νεότερη και σύγχρονη εποχή*, (τόμος Β'), Εκδόσεις Σαββάλας, 2003

You are free:

- to copy, distribute, display, and perform the work

Under the following conditions:

Attribution. You must give the original author credit.

Noncommercial. You may not use this work for commercial purposes.

No Derivative Works. You may not alter, transform, or build upon this work.

- For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work.
- Any of these conditions can be waived if you get permission from the copyright holder.

Your fair use and other rights are in no way affected by the above.